

УДК 376.1-056.263:796.011.3:796.012.62

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСІБ ІЗ ВАДАМИ СЛУХУ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Колишкін О.В., к. пед. н.,
доцент кафедри корекційної та інклюзивної освіти
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

У статті розкрито зміст методики проведення спільних корекційних фізкультурно-оздоровчих занять за участю слабочуючих учнів старшого шкільного віку та їхніх однолітків, які чують нормально, обґрунтовано ефективність і позитивний вплив цієї методики на рівень соціальної адаптації слабчучючих юнаків. Доведено, що спільна діяльність учнів із вадами слуху та юнаків, які чують нормально, створює належні умови для їхньої подальшої соціалізації.

Ключові слова: соціалізація, особи з вадами слуху, соціальна адаптація, засоби фізичного виховання, спеціальна освіта, спільні заняття.

В статье раскрыто содержание методики проведения совместных коррекционных физкультурно-оздоровительных занятий с участием слабослышащих учащихся старшего школьного возраста и их сверстников, которые слышат нормально, обоснованы эффективность и положительное влияние данной методики на уровень социальной адаптации слабослышащих юношей. Доказано, что совместная деятельность слабослышащих и учащихся с нормальным слухом создает надлежащие условия для их дальнейшей социальной интеграции.

Ключевые слова: социализация, лица с нарушениями слуха, социальная адаптация, средства физического воспитания, специальное образование, совместные занятия.

Kolyshkin A.V. SOCIALIZATION OF PERSONS WITH HEARING IMPAIRMENTS BY MEANS OF PHYSICAL EDUCATION

The article reveals methodology content of the joint remedial sports and recreational activities with the participation of hard of hearing students of high school age and their peers, who hear normally, proves its effectiveness and positive impact on the level of social adaptation of the hearing impaired youths. It is proved that joint activity of hard-of-hearing and students, who hear normally, creates appropriate conditions for their further socialization.

Key words: socialization, persons with hearing impairments, social adaptation, physical education means, special education, joint classes.

Постановка проблеми. Важливим показником розвитку освіти в сучасному суспільстві є рівень забезпечення умов для навчання та виховання дітей з обмеженими можливостями. Гуманізація процесу навчання в наш час означає, насамперед, посилення уваги до формування особистості, розвитку кожної дитини, у тому числі з ураженнями слухового аналізатора. Про це йдеться в «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті», урядовій програмі «Діти України». Вказується на необхідність забезпечення таким дітям повноцінної життєдіяльності, соціального захисту, умов для максимальної психологічної й соціально-трудової реабілітації та повноцінної адаптації в соціумі [3; 5].

Втрата слуху, особливо в ранньому віці, негативно позначається на формуванні індивідуальності людини, розвитку функціональних систем і гальмує її соціальну, побутову й психологічну адаптацію [1; 5]. Доведено, що за часткової або повної втрати слуху в школярів насамперед сповільнюється процес оволодіння рухо-

вими вміннями й навичками, порушуються функції рівноваги, швидкості та точності. Відставання виражене в недостатньо точній координації рухів, низькому рівні розвитку просторової орієнтації [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, які проведені останнім часом Н. Байкіною, І. Ляховою, І. Бабій, Я. Крет, А. Мут'євим, дали змогу зробити висновок, що замкнута система інтернатної освіти належним чином не забезпечує соціальну інтеграцію дітей з вадами слуху. В умовах шкіл-інтернатів учні розвиваються як особистості, але рівень їхнього соціального розвитку не дає змогу повністю реалізувати себе в суспільстві [1; 3]. Компенсувати замкненість системи спеціальної освіти слабчучючих учнів можна за допомогою використання корекційно-реабілітаційних технологій. Однією з основних умов соціальної адаптації слабчучючих учнів старшого шкільного віку є наявність у них такого рівня фізичних кондицій, який дав би змогу їм адаптуватись до соціальних норм і майбутнього самостійного життя.

На сучасному етапі суспільного розвитку впровадження нових форм фізичного виховання в галузі сурдопедагогіки має на меті забезпечення системності формування компенсаторних механізмів у дітей із вадами слуху, вивчення стадійності їхнього розвитку, залежності структури компенсації від часу появи дефекту, важкості та глибини ураження, рівня педагогічної допомоги, розкриття ролі сенситивних періодів розвитку тієї чи іншої функції в процесі компенсації дефекту та, зрештою, важливої ролі різних форм практичної діяльності як умов подолання впливу дефекту на фізичний, психічний і соціальний розвиток дітей із вадами слуху [1].

Корекційна діяльність у галузі фізичного виховання повинна бути зорієнтована на забезпечення повноцінного фізичного розвитку, підвищення рівня рухової активності, відновлення й удосконалення психофізичних здібностей, профілактику вторинних відхилень у слабочуючих дітей, вирішення складних завдань соціалізації особистості, виховання психологічних і моральних якостей, раціональну організацію дозвілля, спілкування з однолітками тощо.

Забезпечення спілкування слабочуючих з однолітками, які чують нормально, є одним із механізмів соціалізації дітей з обмеженими можливостями, необхідним для повноцінного психічного розвитку. У процесі спілкування відбувається опосередкування емоційних реакцій учня емоційними еталонами, зміст яких визначається соціумом, тим культурним середовищем, тими міжособистісними стосунками, у яких виховується дитина.

Останнім часом дедалі активніше розглядається питання про рівноправну суспільну діяльність осіб з обмеженими можливостями та інших членів суспільства [5]. Проте такі спроби недостатньо підкріплені матеріально-технічно, концептуально та юридично. Наявність суперечностей між психологічними, соціальними й фізичними потребами слабочуючих старшокласників та їхніми можливостями визначає пошук і наукове обґрунтування ефективних шляхів корекції наявних у них рухових порушень засобами фізичного виховання та необхідність створення належних умов для їх соціальної інтеграції. Дослідженню шляхів удосконалення цих методичних аспектів фізичного виховання на позакласних заняттях адаптаційної спрямованості разом із дітьми, які чують нормально, і присвячена ця робота.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні ефективності використання засобів фізичного виховання, які

складають методику проведення спільних фізкультурно-оздоровчих занять за участю слабочуючих учнів старшого шкільного віку та їхніх однолітків, які чують нормально, у процесі соціалізації осіб зазначеної нозології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз джерел, у яких висвітлюються проблеми соціалізації людей із вадами розвитку, дає змогу зробити висновок про те, що, по-перше, триває різноспрямований пошук шляхів соціалізації дітей із порушеннями психофізичного розвитку; по-друге, відверто недооцінюється роль фізичної культури в соціалізації особистості [2; 4]. Більшість авторів розглядають культуру як сферу духовну, яка сприяє перетворенню соціального боку життя людини з вадами розвитку. Проте в процесі культурної діяльності людина формує себе не тільки духовно, але й фізично.

Низкою дослідників доведено, що спільне фізичне виховання дітей із вадами психофізичного розвитку та їхніх однолітків із нормою розвитку збагачує моторний досвід перших та не знижує якість навчання других (а в багатьох випадках значно збільшує компетентність у галузі індивідуальної стратегії рухової адаптації) за умов наявності продуманої програми та компетентних фахівців із фізичного виховання [1; 2]. Система стратегічного планування рухової адаптації та адаптаційного процесу в цілому на підставі екосистемного аналізу сприяє більш ефективному розширенню адаптаційного потенціалу, яке супроводжується зменшенням залежності осіб з індивідуальними особливостями від конкретних умов середовища, та, як наслідок, покращенню якості життя.

Причина відставання теоретичних розробок із проблеми соціальної адаптації слабочуючих учнів старшого шкільного віку полягає в абстрактному припущенні, що оскільки слабочуючий юнак – уже сформована особистість, то й немає необхідності в організації спеціально спрямованого впливу на нього з метою адекватного пристосування до дійсності, достатньо створити умови для реалізації цього пристосування.

У ході анкетного опитування, у якому взяли участь 124 слабочуючі юнаки віком 15–16 років і 12 респондентів – учителів фізичної культури шкіл для слабочуючих, було виявлено значне зацікавлення слабочуючих учнів у спільних заняттях з однолітками, які чують нормально. За даними анкетування, 51,7% слабочуючих позитивно ставляться до проведення секційних занять із настільного тенісу разом з однолітками з нормою розвитку; 25,4% хотіли б займатися разом

з ними, але сумніваються у своїх силах; 18,7% проти спільних занять в об'єднаній групі; 4,2% не визначились із відповіддю. Варто звернути увагу на той факт, що більшість опитаних учителів (65,8%) вважають проведення позакласних занять із настільного тенісу за участю слабочуючих старшокласників і тих, хто чує, ефективним, 21,4% не змогли конкретно відповісти, 12,8% вважають, що проведення таких занять викликає певні труднощі.

На формувальному етапі експерименту було розроблено й експериментально апробовано спеціальну методику занять фізичними вправами з метою вирішення проблем корекції рухової сфери слабочуючих учнів старшого шкільного віку та їхньої соціальної адаптації в процесі позакласних занять. Особливостями методики фізичного виховання означеного контингенту учнів було забезпечення розвивального впливу, що ґрунтується на використанні спеціально розроблених засобів, методів і форм виконання фізичних вправ (техніко-тактичні дії з настільного тенісу, спільна участь слабочуючих юнаків та їхніх однолітків, які чуять нормально, у парних іграх і змаганнях, дозовані силові вправи на основі атлетичної гімнастики, спортивне та прикладне плавання, спеціальні вправи на витривалість, вправи на розслаблення). Специфіка методики фізичного виховання для слабочуючих юнаків визначалася його завданнями для цього контингенту та шляхами їх вирішення.

Педагогічний експеримент проводився на базі Косівщинської та Миргородської спеціальних шкіл-інтернатів для слабчочуючих, загальноосвітньої школи смт Косівщина. З учнів старших класів шкіл-інтернатів для слабчочуючих були сформовані дві однорідні за фізичним станом (фізичною підготовленістю та особливостями розвитку слухової сфери) групи: експериментальна ($n=24$) і контрольна ($n=19$). Середній вік досліджуваних складав 15–16 років. 21 учень становив групу дітей, які чуять нормально, що займалися у секції з настільного тенісу.

Позакласні корекційні фізкультурно-оздоровчі заняття проводились у роботі зі слабчочуючими юнаками експериментальної групи впродовж навчального року тричі на тиждень. Основною їх формою були секційні заняття з настільного тенісу двічі на тиждень, в одному з яких брали участь однолітки, які чуять нормально. На третьому занятті слабчочуючі юнаки по черзі займалися плаванням, силовою та кросовою підготовкою, оздоровчою ходьбою, спортивними іграми на тлі втоми. Тривалість

одного заняття становила 2 години. Слабчочуючі старшокласники контрольної групи займалися спортивними іграми (футбол, волейбол, баскетбол) тричі на тиждень по 2 години в позакласний час.

Вибір гри в настільний теніс був зумовлений її позитивним впливом на розвиток життєво важливих якостей слабчочуючих, насамперед основних властивостей уваги (інтенсивності, стійкості, перенесення), а також тим фактом, що зір, м'язово-суглобова чутливість і тактильні відчуття є основними задіяними аналізаторами. Використання вправ із настільного тенісу дає змогу максимально розвивати функції цих аналізаторів для більш ефективної їх участі в компенсації якостей, втрачених унаслідок порушення діяльності слухового аналізатора.

Проведення спільних занять із настільного тенісу за участю слабчочуючих учнів старшого шкільного віку та їхніх однолітків, які чуять нормально, було обов'язковою умовою формувального експерименту. Було заплановано та проведено 25 таких занять. Ця форма занять застосовувалась після закінчення початкового етапу тренувальних занять, метою якого було покращення загальної фізичної підготовленості та засвоєння основних техніко-тактичних прийомів.

У ході цих занять вирішувались такі завдання:

- а) у групі створювалася атмосфера довіри;
- б) стимулювався розвиток відчуття безпеки;
- в) відбувалось об'єднання слабчочуючих учнів та однолітків, які чуять нормально, в одну групу для проведення корекційних фізкультурно-оздоровчих занять.

Спільні заняття проводились із використанням ігрового та змагального методів. Фактор суперництва, а також форма організації й проведення змагань – визначення переможця, заохочення – створювали особливе емоційне та фізіологічне тло, яке посилювало вплив фізичних вправ та сприяло максимальній реалізації функціональних можливостей організму слабчочуючих учнів.

Основними способами проведення спільних занять були вправи з партнером, із суперником та парні ігри. Проведення парних ігор було основним прийомом стимулювання інтересу до спільних занять слабчочуючих юнаків та їхніх однолітків, які чуять нормально. На початковому етапі застосування парних ігор пари слабчочуючих старшокласників грали проти пар юнаків, які чуять нормально. Під час поступового звикання гравців один до одного та з ме-

тою підвищення емоційного тла занять на подальшому етапі тренувань пари змішувались: в одній парі грали слабчуючий та його одноліток, який чує нормально.

Специфічною рисою рухової діяльності на заняттях із настільного тенісу була організація спільних дій під час виконання фізичних вправ, коли взаєморозуміння встановлювалось без слів. Це не означає, що спілкування не відбувалось. Сам характер рухової діяльності формує певну структуру взаємовідносин: узгоджені за точністю й координовані рухи, переміщення в просторі, підтримка, допомога, страхування тощо, тобто невербальне рухове спілкування. У результаті такого спілкування юнаки мали нагоду ближче знайомитись, разом радіти й сумувати, порівнювати та оцінювати дії та вчинки інших і власні. Таким чином формувалися стосунки довіри, симпатії, визначалося ставлення не тільки до фізичних вправ, але й до всього, що оточує, вироблялися внутрішні установки, засвоювалися моделі поведінки, виникали звички тощо. Слабчуючим доводилось дослухатися до свого співрозмовника, завдяки чому фіксувалися окремі моменти розмовного мовлення, що приводило до збільшення словникового запасу, осягнення граматики, подолання дефектів вимови.

З метою визначення ефективності використання спільної форми занять з однолітками з нормою розвитку в процесі корекційної фізкультурно-оздоровчої діяльності слабчуючих старшокласників була досліджена різниця інтенсивності занять за стимулювання інтересу до них шляхом залучення здорових однолітків. Критерієм була середня пульсова крива трьох учнів під час двох варіантів занять (зі здоровими та без них). Обсяг навантаження змінювався залежно від засвоєння попереднього матеріалу. Для виявлення розбіжностей між показниками стану серцево-судинної системи учнів експериментальної групи було проведено дослідження частоти серцевих скорочень (ЧСС) наприкінці навчального року на двох окремих заняттях із настільного тенісу: між слабчуючими та спільному занятті з юнаками, які чують нормально.

Під час аналізу проведеного дослідження ЧСС було виявлено, що на спільних заняттях із настільного тенісу тренувальне навантаження юнаків експериментальної групи досягало більшої інтенсивності, ніж на окремих заняттях.

Під час позаурочних секційних занять із настільного тенісу ЧСС учнів експериментальної групи зросла до 148,2 уд./хв на окремих заняттях та до 167,4 уд./хв на спільних заняттях (3-й момент вимірюван-

ня). Руховий режим із ЧСС 140–170 уд./хв, згідно з дослідженнями В. Платонова та Б. Шияна, є найбільш сприятливим для вдосконалення швидкісно-силових здібностей [3].

Інтенсивність навантаження на заняттях із настільного тенісу двох різновидів визначалась за пульсовою вартістю кожної частини експериментального заняття. За результатами цих занять були побудовані пульсові криві, які дали змогу простежити динаміку показників серцево-судинної системи учнів експериментальної групи і ступінь адаптаційних змін, які відбулись у процесі проведення занять.

Результати проведеного дослідження довели, що інтенсивність навантаження на спільному занятті за участю слабчуючих юнаків експериментальної групи та їхніх однолітків, які чують нормально, значно вища, ніж на окремому занятті для тієї ж групи юнаків експериментальної групи, що дає змогу зробити такі узагальнення:

- розроблена методика занять із настільного тенісу для слабчуючих юнаків старших класів передбачає фізичне навантаження, яке повністю відповідає фізіологічним нормам для учнів означеної нозології;

- середня ЧСС – 150–170 уд./хв, яка досягається під час навантаження на заняттях, є оптимальною для занять, спрямованих на вдосконалення швидкісно-силових здібностей учнів старшого шкільного віку. Ефективність спільних занять підтверджується показниками ЧСС учнів експериментальної групи, які продемонстрували кращий пульсовий режим (на 12,9%) саме під час спільних занять;

- виявлені розбіжності між показниками інтенсивності навантаження на спільних та окремих заняттях із настільного тенісу підтверджують думку про те, що спільна діяльність слабчуючих і юнаків, які чують нормально, справляє більший позитивний вплив на фізичну та психологічну підготовку слабчуючих учнів, на відміну від окремих занять за аналогічною методикою.

Дослідження змін в адаптаційній поведінці учнів експериментальної групи порівняно з контрольною, яке проводилось за допомогою психодіагностичних методів (шкали самооцінки рівня особистісної та ситуативної тривожності Ч. Спілбергера та методики «Q-сортування», яка дала змогу визначити шість основних тенденцій поведінки людини в реальній групі: залежність, незалежність, товариськість, нетовариськість, прийняття «боротьби» та уникання «боротьби»), свідчить про підвищення кількісних показників шкали адаптаційної по-

ведінки слабочуючих учнів. Мова йшла про ефективність і ступінь реалізації поведінки слабочуючого, які вможливають прагнення до особистої незалежності й соціальної відповідальності з урахуванням віку цієї особи та її оточення.

За показниками рівня ситуативної та особистісної тривожності в експериментальній групі було зафіксовано покращення результатів на 11,2 та 12,1 бала відповідно. Це означає, що наприкінці формульованого експерименту рівень тривожності був середнім. Аналогічні показники в учнів контрольної групи практично не змінились: покращення на 2,5 та 3,2 бала відповідно виявилось недостовірним ($p > 0,05$) та вказувало на високий рівень ситуативної й особистісної тривожності.

Підрахунки показують, що зростання рівня адаптаційної поведінки в юнаків експериментальної групи статистично достовірне порівняно з контрольною групою та є результатом свідомих цілеспрямованих дій, проведених під час експерименту. Значно зменшилась кількість стереотипних дій, які спостерігались у поведінці учнів експериментальної групи. Спеціально створені умови сприяли формуванню потреби в спілкуванні з учнями, які чують нормально, заснованому на неформальних, дружніх стосунках.

Аналіз дослідження рівня адаптаційної поведінки за вищеписаними методами дає підстави стверджувати, що проведення спільних фізкультурно-оздоровчих занять за участю слабочуючих юнаків та їхніх однолітків, які чують нормально, позитивно впливає на розвиток морально-вольових якостей слабочуючих, їхню емоційну сферу, сприяє процесу подальшої соціальної адаптації.

Висновки з проведеного дослідження. У результаті проведеного дослідження обґрунтовано ефективність використання засобів фізичного виховання для покращення процесу соціалізації осіб із вадами слуху. Виявлено найбільш ефективні засоби та методи проведення спільних фізкультур-

но-оздоровчих занять за участю слабочуючих учнів старшого шкільного віку та їхніх однолітків, які чують нормально. Визначено ефективність використання спільної форми занять з однолітками з нормою розвитку в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності слабочуючих старшокласників та її вплив на рівень соціалізації юнаків означеної нозології. Дослідження змін в адаптаційній поведінці учнів експериментальної групи порівняно з контрольною свідчить про підвищення рівня соціалізації слабочуючих учнів. Отримані дані підтверджують гіпотезу про те, що особи з розладами слуху цілком можуть спілкуватися на рівних з однолітками, які чують нормально.

Перспективи подальших досліджень у напрямі покращення процесу соціалізації осіб із вадами слуху полягають у пошуках та вдосконаленні інших форм, засобів і методів спільної фізкультурно-оздоровчої діяльності учнів із вадами слуху на більш ранніх вікових етапах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Байкіна Н. Влияние потери слуха на адаптационные и реабилитационные процессы глухих подростков / Н. Байкіна, А. Мутъев, Я. Крет // Адаптивная физическая культура. – 2003. – № 1. – С. 3–5.
2. Колишкін О. Адаптивне фізичне виховання слабочуючих учнів спеціальної школи : [наук. видання] / О. Колишкін. – Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2003. – 156 с.
3. Колишкін О. Особливості використання засобів адаптивного фізичного виховання у процесі розвитку мовлення слабочуючих старшокласників / О. Колишкін // Молода спортивна наука України : зб. наук. праць з галузі фізичної культури та спорту. – Вип. 12 : в 4 т. – Львів : НВФ «Українські технології», 2008. – Т. 3. – С. 120–125.
4. Оліяр М. Розвиток психомоторики 12–15-річних школярів з вадами слуху у процесі фізичного виховання : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих. і спорту : спец. 24.00.02 / М. Оліяр. – Львів, 2012. – 19 с.
5. Таранченко О. Пріоритетні напрями розвитку національної освіти осіб із порушеннями слуху / О. Таранченко // Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання. – 2013. – № 3 – С. 43–47.